

6. Rahman, M. M. Hydrothermal synthesis of nanostructured Co_3O_4 materials under pulsed magnetic field and with an aging technique, and their electrochemical performance as anode for lithium-ion battery [Text] / M. M. Rahman, J.-Z. Wang, X.-L. Deng, Y. Li, H.-K. Liu // *Electrochimica Acta*. — 2009. — Vol. 55, № 2. — P. 504–510. doi:10.1016/j.electacta.2009.08.068
7. Лепешев, А. А. Плазмохимический синтез нанодисперсных порошков и полимерных нанокомпозитов [Текст] / А. А. Лепешев, А. В. Ушаков, И. В. Карпов. — Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2012. — 328 с.
8. Samukawa, S. The 2012 Plasma Roadmap [Text] / S. Samukawa, M. Hori, S. Rauf, K. Tachibana, P. Bruggeman, G. Kroesen et al. // *Journal of Physics D: Applied Physics*. — 2012. — Vol. 45, № 25. — P. 253001. doi:10.1088/0022-3727/45/25/253001
9. Лурье, Ю. Ю. Справочник по аналитической химии [Текст] / Ю. Ю. Лурье. — 6-ое изд. перераб. и доп. — М.: Химия, 1989. — 448 с.
10. Рузинов, Л. А. Равновесные превращения металлургических реакций [Текст] / Л. А. Рузинов, Б. С. Гуляницкий. — М.: Металлургия, 1975. — 416 с.
11. Кисленко, Л. В. Формирование частиц оксида меди в водном растворе поливинилпирролидона [Текст] / В. Н. Кисленко, Л. П. Олійник // *Український хімічний журнал*. — 2008. — Т. 74, № 4. — С. 67–70.
12. Теслюк, Д. А. Теоретический анализ сульфитного синтеза прекурсора для получения высокодисперсных порошков оксида кобальта(II), никеля(II) и меди(II) [Текст]: сборник трудов / Д. А. Теслюк, М. В. Васёха // X международное Курнаковское совещание по физико-химическому анализу. — Самара: Самарский ГТУ, 2013. — С. 74–79.
13. Baes, C. F. The hydrolysis of cations [Text] / C. F. Baes, R. E. Mesmer. — New York: Wiley, 1976. — 489 p.
14. Сергеева, О. В. Получение микро- и наноразмерных соединений меди путем плазмохимической обработки растворов [Текст] / О. В. Сергеева // *Технологический аудит и резервы производства*. — 2014. — № 5/3(19). — С. 19–22. doi:10.15587/2312-8372.2014.27943
15. Сергеева, О. В. Теоретический анализ получения высокодисперсных порошков оксидов меди при плазмохимической обработке растворов CuSO_4 [Текст] / О. В. Сергеева, А. А. Пивоваров // *Вестник НТУ «ХПИ»*. Серия: Новые решения в современных технологиях. — 2015. — № 62(1171). — С. 155–159.

ОТРИМАННЯ ОКСИДНИХ З'ЄДНАНЬ МЕТАЛІВ В РЕЗУЛЬТАТІ ОБРОБКИ ВОДНИХ СЕРЕДОВИЩ КОНТАКТНОЮ НЕРІВНОВАЖНОЮ ПЛАЗМОЮ

У даній роботі розглянуто отримання високодисперсних порошків кисневмісних сполук кобальту і міді у водних середовищах. Отримані осадки, розмірні характеристики яких лежать в діапазоні 8–110 нм. Осадки сполук кобальту представлені у вигляді $\beta\text{-Co}(\text{OH})_2$, CoO , Co_3O_4 , а з'єднання міді у вигляді Cu_2O , CuO , Cu , що підтверджують дані рентгеноструктурного аналізу.

Ключові слова: контактна нерівноважна плазма, розчин, нанорозмірні частинки, кисневмістні з'єднання кобальту, міді.

Сергеева Ольга Вячеславовна, кандидат технических наук, доцент, кафедра технологии неорганических веществ и экологии, ГВУЗ «Украинский государственный химико-технологический университет», Днепропетровск, Украина, e-mail: ov.sergeeva@mail.ru.

Пивоваров Александр Андреевич, доктор технических наук, профессор, кафедра технологии неорганических веществ и экологии, ГВУЗ «Украинский государственный химико-технологический университет», Днепропетровск, Украина.

Сергеева Ольга Вячеславовна, кандидат технических наук, доцент, кафедра технологии неорганических веществ та екології, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», Дніпропетровськ, Україна.

Пивоваров Олександр Андрійович, доктор технічних наук, професор, кафедра технології неорганічних речовин та екології, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», Дніпропетровськ, Україна.

Sergeyeva Olga, Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipropetrovsk, Ukraine, e-mail: ov.sergeeva@mail.ru.

Pivovarov Alexander, Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipropetrovsk, Ukraine

УДК 621.365:667.6

DOI: 10.15587/2312-8372.2016.65507

**Мельник Л. І.,
Мелконян А. А.,
Деренговський А. В.**

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОФІЗИЧНИХ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ КОМПОЗИЦІЙ НА ОСНОВІ ПОЛІОРГАНОСИЛОКСАН — ГРАФІТ

Розглянуто результати досліджень струмопровідності в системі поліорганосилоксан — наповнювач в широкому концентраційному інтервалі останнього та вплив етилсилікату-40 на її зміну. Вивчено поведінку струмопровідної композиції за умови зміни температури та вологості.

Досліджено поведінку цих систем як нагрівальних елементів, що виділяють тепло. Запропоновано одну з можливих конструкцій нагрівача з розробленої композиції і вивчені його експлуатаційні властивості.

Ключові слова: композиційні матеріали, графіт, поліорганосилоксан, електропровідність, питомий електричний опір, композит, поліметилфенілсилоксан.

1. Вступ

Останнім часом особливий інтерес в техніці викликають електропровідні композиційні матеріали (КМ) з ши-

роким температурним інтервалом служби та комплексом важливих експлуатаційних властивостей. Отримують їх переважно шляхом синтезу полімерів з напівпровідниковими властивостями або поєднання електропровідних

наповнювачів з різними синтетичними зв'язуючими, що більш доступно і просто.

В якості таких наповнювачів широко використовують метали (срібло, золото, мідь, алюміній, олово, нікель). Однак останні швидко окиснюються, седиментують і мають високу вартість. Використання для цієї мети вуглецю (у вигляді сажі або графіту) дозволяє уникнути вказаних недоліків за рахунок високої дисперсності та незначного питомого електроопору (до $5 \cdot 10^{-2}$ Ом·м) вуглецевих наповнювачів, окрім того вони є хімічно інертними і досить термостійкими [1–3].

Тому в даній роботі запропоновано функціональне поєднання матеріалів з високою термостійкістю, зокрема кремнійорганічних зв'язуючих (300...400 °С), та графіту (>1000 °С), що дає можливість створення нових струмопровідних матеріалів здатних тривалий час працювати в умовах підвищених температур.

2. Аналіз літературних джерел та постановка проблеми

Сучасний розвиток науки і техніки ставить ряд завдань, вирішення яких потребує створення перспективних композиційних матеріалів, зокрема матеріалів з регульованими електричними властивостями і високою термостійкістю. Питання про місце наповнювача і ступінь його впливу на властивості полімерних композицій дуже складне і до кінця не вивчене. В літературі є відомості про суттєвий вплив природи наповнювача на фізико-хімічні характеристики, адгезію та електропровідні властивості [4] полімерних матеріалів.

Електропровідними вважаються покриття, у яких питомий опір не перевищує 10^3 Ом·м [5]. Вони призначаються для забезпечення проходження електричного струму або відводу з поверхні виникаючої статичної електрики.

Електрична провідність наповнених покриттів визначається складом і електричними параметрами окремих компонентів. У залежності від типу наповнювача ступінь наповнення може складати від 20 до 50 % по об'єму [5].

Стабільність і рівень електрофізичних властивостей в системі вуглецевмісний матеріал – поліорганосилоксан в значній мірі визначається характером взаємодії між інгредієнтами. Однак інформація по вказаним параметрам дуже обмежена і стосується переважно оцінки залежності струмопровідності від концентрації наповнювача та структури композиції.

Серед вуглецевмісних матеріалів сажа найбільш часто використовується в технології переробки полімерів в якості компонента, що збільшує міцність і надає композиції струмопровідних властивостей [6].

При зростанні концентрації сажі значно змінюються механічні властивості і об'ємна провідність при досягненні певного критичного об'єму фракції в композиції. Як показують дослідження [1], характеристики сажі (розмір частинок, пористість, параметри поверхні та ін.), дисперсність і умови переробки є ключовими.

Коли композиція використовується як постійно діюче антистатичне покриття, суттєво важливими є такі властивості як шорсткість і поверхнева провідність. В тих випадках, коли сажа використовується для покращення поверхневої провідності, наявність частинок на поверхні грає вирішальну роль. Загальноприйнятій підхід в технології фарб і покриттів полягає в одержанні відомостей про властивості матеріалу в масі. Тому, здавалось би, вміст

об'ємної кількості сажі вище порогу перколяції, достатній для одержання необхідної поверхневої провідності, але, зважаючи на те, що властивості матеріалу в масі і на поверхні різні, тому необхідні системні дослідження, направлені на вивчення природи поверхневого шару і факторів, що впливають на цей процес [7].

Виходячи з проведеного літературного огляду слід відмітити, що інформація про можливі процеси взаємодії в системі поліорганосилоксан – вуглецевмісний компонент недостатня, властивості цих систем мало досліджені, тому обрана тема є актуальною.

3. Об'єкт, мета і задачі дослідження

Проведені дослідження ставили за мету визначення електрофізичних та фізико-механічних властивостей полімерних матеріалів системи поліорганосилоксан – графіт. В якості об'єкту дослідження обрані електропровідні композиційні матеріали на основі системи поліорганосилоксан – графіт марки ГЛС-1.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі:

- провести комплексні дослідження електричних, фізико-механічних та експлуатаційних властивостей цих систем;
- визначити оптимальні концентраційні межі наповнювача для одержання максимальної струмопровідності;
- оцінити рівень електрофізичних та експлуатаційних властивостей силоксанграфітових композиційних матеріалів та дослідити можливості їх регулювання за рахунок зміни температури обробки та введення спеціальних додатків;
- розробити конструкцію нагрівального приладу та дослідити його властивості.

4. Матеріали та методи дослідження

Для вирішення поставлених задач використовували основні положення композиційного матеріалознавства та процесів формування композитів. Експериментальні дослідження по одержанню силоксанграфітових полімерних матеріалів та встановленню їх експлуатаційних властивостей виконані в лабораторних умовах з використанням сучасних методів фізико-хімічних досліджень.

Дослідження зразків електропровідних композиційних матеріалів проводили за стандартними методами випробування [8]: визначення електричних властивостей, адгезійної міцності, визначення температурного коефіцієнта опору, вологопоглинання, змочування зразків тощо.

Як полімерні зв'язуючі використовували поліорганосилоксани, зокрема поліфенілсилоксан (ПФС) і поліметилфенілсилоксан (ПМФС). Як наповнювач використовувався графіт марки ГЛС-1.

Композиційний матеріал одержали методом диспергування системи графіт – кремнійорганічні лаки протягом 140 годин у лабораторному кульовому млині, до ступеня перетиру 30 мкм на приладі «Клин» (ГОСТ 6589-74). Композицію наносили методом наливу. Застосовували наступний режим термообробки покриття: витримували 24 год. за кімнатної температури для видалення розчинника, потім 1 год. за температури 180 °С.

Дослідження проводили як на вільних плівках, так і на покриттях з підкладкою різної природи.

5. Результати дослідження електрофізичних та експлуатаційних властивостей композицій поліорганосилоксан — графіт

В ході проведення комплексного аналізу по дослідженню фізико-механічних та експлуатаційних властивостей було встановлено, що об'ємний опір (двоелектродний метод за допомогою моста змінного струму $P = 5083$, частота — 1000 Гц) невипалених і випалених (300 год. за температури 200 °С) зразків скачкоподібно зменшився на 10^3 – 10^5 одиниць у вузькому інтервалі концентрацій струмопровідного наповнювача [9].

Система полімер — графіт подібна до моделі трьохмірної сітки з електропровідними вузлами з частинок графіту та блокованими вузлами з частинок полімеру. Поблизу порогу протікання, тобто при концентраціях графіту, при яких спостерігається різке зменшення електроопору окремі кластери графіту з'єднуються між собою і утворюється неперервний кластер з частинок графіту, що і призводить до скачкоподібного зменшення електроопору на декілька десяткових порядків [5, 10]. При подальшому зростанні концентрації графіту зменшується число «тупикових шляхів» в неперервному кластері з графіту, що призводить до подальшого незначного зменшення електроопору (рис. 1, крива 1). Випалювання зразків струмопровідної композиції викликає зменшення електроопору лише на 5–10 % (рис. 1, крива 2).

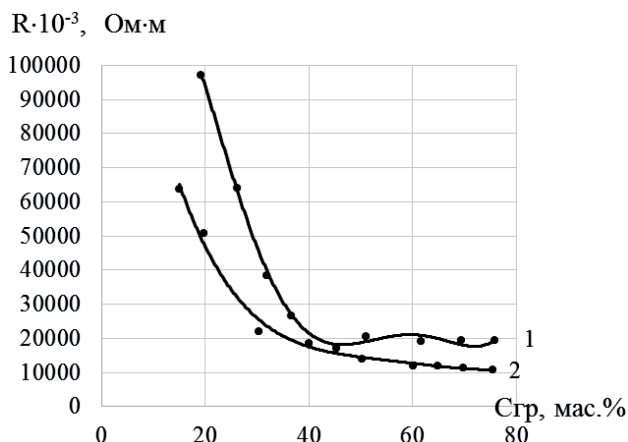

Рис. 1. Залежність питомого об'ємного електроопору композицій на основі ПМФС від вмісту наповнювача: 1 — за нормальних умов; 2 — після тривалої термообробки

В системах, що досліджувались, порогові значення концентрації графіту складають приблизно 31,5 мас. % і перколяційний перехід в цих системах досить різкий.

Що стосується термічного коефіцієнту опору (ТКО), то монокристал графіту в напрямку шарів має додатний ТКО, характерний для металевих провідників, і питомий опір порядку $1 \cdot 10^{-7}$ Ом · м. В напрямку перпендикулярному шарам, ТКО є від'ємним, як у напівпровідників, а значення питомого опору приблизно в 250 разів більше [11]. Як відомо, властивості природного і синтетичного графіту можуть значною мірою коливатись в залежності від вмісту домішок. Як видно з рис. 2, ТКО поліорганосилоксанів від'ємний, але з ростом концентрації графіту він зростає.

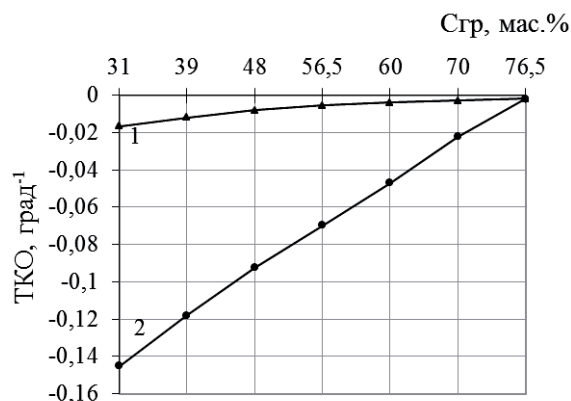

Рис. 2. Залежність температурного коефіцієнту опору кремнійорганічних композицій від концентрації наповнювача: 1 — на основі ПМФС; 2 — на основі ПФС

Електрофізичні характеристики наповненого графітом поліметилфенілсилоксану і поліфенілсилоксану в залежності від вмісту наповнювача наведено у табл. 1.

Як видно з табл. 1 для забезпечення рівномірного нагрівання зразків, що містять графіт і поліорганосилоксан, вміст наповнювача не повинен бути менше ніж 30 мас. % [12]. При цьому питома потужність зразків знаходиться в межах 620–26460 Вт/м², за напруги змінного струму — 2,2–72 В.

З метою визначення впливу етилсилікату-40 (ЕТС-40) на електричні характеристики одержаних композицій, його вводили до складу готової системи в кількості 5 мас. %. Електричні характеристики оцінювали на скляних зразках після термообробки. Наприклад, 3 год. за температури 80 °С, 115 °С, 180 °С, 250 °С (рис. 3).

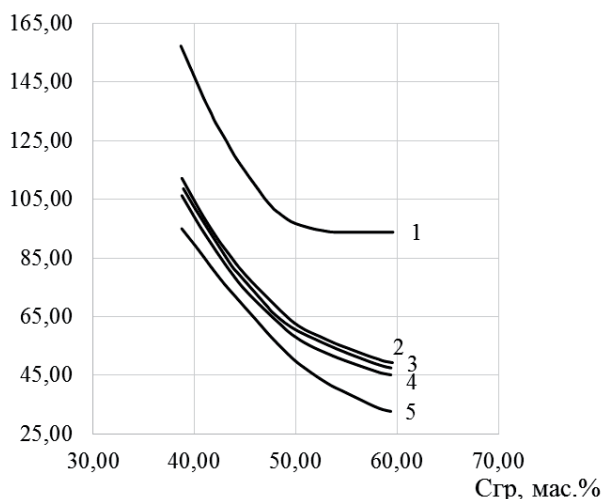
Таблиця 1

Електрофізичні характеристики композицій на основі поліорганосилоксанів наповнених графітом

Показник	Вміст графіту, мас. %					
	ПМФС	ПФС	ПМФС	ПФС	ПМФС	ПФС
	31	30	55	60	76	70
Питомий електроопір, Ом · м	1,1	$9 \cdot 10^{-1}$	$9 \cdot 10^{-2}$	$2 \cdot 10^{-1}$	$8 \cdot 10^{-2}$	$1 \cdot 10^{-1}$
Сила струму в ланцюгу, А	1/3	0,4/1	1/8	0,4/0,8	2/5	0,3/2
Напруга в зажимах електродів, В	8,6/23,4	27/72	3,58/15,6	23/38	2,2/5,03	8,8/35
Потужність, Вт	8,62/66,9	11/72	3,58/124,16	9/30	4,4/25,15	2,6/70
Питома потужність, Вт/см ²	0,193/1,499	0,27/1,83	0,076/2,646	0,247/0,82	0,162/0,997	0,062/1,67
Температура поверхні, °С	56/350	140/240	30/370	112/240	47/180	20/215
Нагрівання	Рівномірне	Рівномірне	Відносно рівномірне	Відносно рівномірне	Відносно рівномірне	Відносно рівномірне

Примітка: чисельник/знаменник — інтервал випробувань

$R \cdot 10^{-3}$, Ом·м

Рис. 3. Залежність об'ємного опору від концентрації наповнювача для систем: ПМФС+графіт+5 % ЕТС-40 за різної температури термообробки: 1 — ПМФС+графіт без термообробки; 2 — температура термообробки 80 °С; 3 — температура термообробки 115 °С; 4 — температура термообробки 180 °С; 5 — температура термообробки 250 °С

Встановлено, що введення етилсилікату-40 зменшує питомий електроопір. При цьому падіння електроопору протікає прямопорційно підвищенню температури термообробки і збільшенню концентрації наповнювача. Це можна пояснити частковим окисненням поверхні і видаленням розчинника під час полімеризації.

В результаті проведених досліджень було розроблено конструкцію нагрівача, зі струмопровідним лакофарбовим покриттям на поверхні. Проведено випробування цього нагрівача в лабораторних умовах.

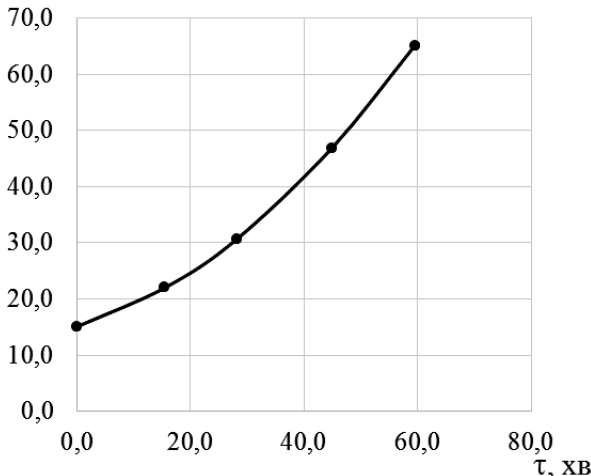
Відомо, що кількість виділеної теплоти пропорційна спожитій потужності [13]. Але при цьому слід врахувати той факт, що потужність при постійній напрузі залежить від опору. Якщо прийняти, що оптимальна напруга становить 220 В, а потужність 2 кВт, то опір повинен знаходитись в межах 20–22 Ом. Слід також врахувати, що за рахунок площі поверхні та положення місця приєднання електродів можна варіювати опором навіть при сталій концентрації наповнювача. З урахуванням рекомендацій та одержаних результатів по оцінці теплопровідності була розроблена конструкція нагрівача з наступними технічними характеристиками: сила струму — 0,8 А, потужності — 176 Вт, площі поверхні покриття — 880 см², питома потужність складає — 0,2 Вт/см², концентрації графіту в складі композиції — 50 мас. %, а залежність температури нагріву від часу наведено на рис. 4.

Ефективне використання електропровідних матеріалів системи ПОС — графіт у вигляді покриттів зумовлює необхідність оцінки рівня їх експлуатаційних властивостей на різних підкладках. Серед показників, що найбільш об'єктивно характеризують рівень останніх, в першу чергу слід виділити адгезійну міцність та стійкість до дії вологи в різному виді. Цей комплексний показник дозволяє кількісно оцінити ступінь сумісності лакофарбового матеріалу з підкладками різної хімічної природи.

Електричні властивості дослідних композиційних матеріалів практично не змінювалися в умовах підви-

щеної вологості (98 ± 2 %) як за кімнатної температури, так і за температури 60 °С, плівки сорбують не більше 2 % вологи.

T , °С

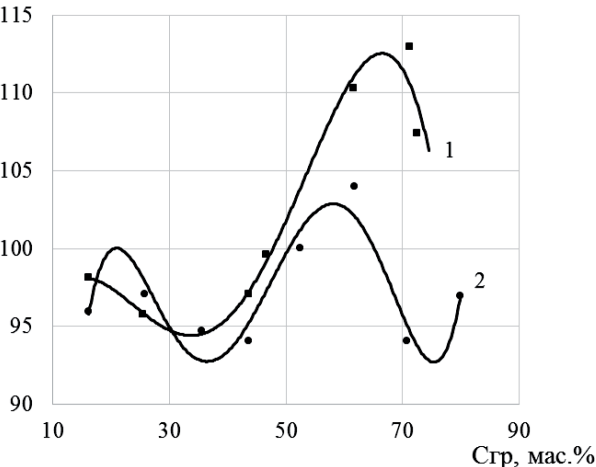

Рис. 4. Залежність температури поверхні нагрівача від тривалості його нагрівання

Гідрофобність оцінювалась краєвим кутом змочування θ водою. Досліджувані струмопровідні композиції характеризуються високою гідрофобністю, їх кут змочування перевищує 96°. Максимальне значення гідрофобності досягається за концентрації наповнювача 60 %, що зумовлено оптимальною орієнтацією мікрочастинок наповнювача (рис. 5).

Електропровідні покриття мають задовільну адгезію до підкладок різного типу, зокрема до таких як сталеві, скляні, склопластикові, керамічні.

θ , °

Рис. 5. Залежність кута змочування кремнійорганічних композицій від концентрації наповнювача: 1 — на основі ПМФС; 2 — на основі ПФС

В табл. 2 наведені результати цих досліджень, адгезія оцінювалась в балах за чотирибальною шкалою [8].

Використання поліорганосилоксану дозволяє отримати покриття з достатньою адгезійною міцністю практично на всіх видах досліджуваних підкладок. Максимальна адгезія (1 бал) досягається при концентрації графіту від 31,5 мас. % (керамічна підкладка) до 76 мас. % (скло-

пластик) у випадку ПМФС зв'язуючого. Для ПФС оптимальне наповнення графітом складає 40 мас. % (керамічна підкладка) — 70 мас. % (скло і склопластик).

Таблиця 2

Адгезія поліорганосилоксанів

Підкладка, Сграфіту, %	ПМФС					ПФС				
	70	60	45	30	20	70	60	45	30	20
Скляна	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Керамічна	4	3	2	1	1	3	2	2	1	1
Бетонна	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1
Сталева	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1
Склопластикова	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

З отриманих результатів досліджень можна зробити висновок, що оптимальною концентрацією наповнювача є вміст графіту 30–60 мас. %.

6. Обговорення результатів комплексного аналізу властивостей композицій поліорганосилоксан — графіт

Проведений комплексний аналіз властивостей струмопровідних композицій на основі системи поліорганосилоксан — графіт показав, що дані системи добре зарекомендували себе в якості струмопровідного елемента, з досить високою тепловиділяючою здатністю.

Можливі галузі застосування цих композицій в якості обігріву взуття; антибурульковий засобу; нагрівальних пристроїв приміщень різного призначення, що дасть змогу знизити запиленість приміщень, повністю сховати поверхню, що нагрівають, створити в приміщенні рівномірну температуру, виготовляти нагрівальні елементи різноманітної конфігурації. Крім цього, використання в якості зв'язуючого кремнійорганічних лаків надає композиції відмінних захисних властивостей.

В ході проведених досліджень одним негативним моментом виявився від'ємний температурний коефіцієнт опору, що може спричинити місцеве перегрівання композиції, тому в подальших дослідженнях варто приділити увагу саме цій проблемі. Одним з можливих варіантів її вирішення, можливо, використання іншого вуглецевого наповнювача. Тому дана тема є незавершеною і потребує подальших досліджень.

7. Висновки

Стаття присвячена вирішенню науково-практичної задачі розробки нових силосанграфітових струмопровідних композиційних матеріалів з регульованими електричними властивостями і підвищеною термостійкістю.

Основні висновки:

1. В ході комплексних досліджень електричних, фізико-механічних та експлуатаційних властивостей було встановлено, що дослідні композиції на основі системи поліорганосилоксан — графіт ГЛС-1 мають перколяційний ефект в межах 32–35 мас. % графіту, системи характеризуються від'ємним температурним коефіцієнтом опору в широкому концентраційному інтервалі наповнювача, володіють підвищеною адгезійною здатністю до підкладок різної природи, покриття є гідрофобними.

2. Визначено оптимальні концентраційні межі наповнювача для одержання максимальної струмопровідності, вони склали 50–60 мас. % графіту.

3. Оцінено можливість регулювання електрофізичних та експлуатаційних властивостей силосанграфітових композиційних матеріалів за рахунок зміни температури обробки та введення спеціальних додатків. Так при введенні спеціального додатку етилсилікату-40 в кількості 5 мас. %, з подальшою термообробкою зразків знижується питомий електричний опір на 0,5 порядку.

4. Розроблена конструкція нагрівального приладу, що являє собою мармурову плиту з нанесеною на неї струмопровідною композицією, враховувати, що за рахунок площі поверхні та положення місця приєднання електродів можна варіювати опором навіть при сталій концентрації наповнювача, тому покриття наносили у вигляді зігзагів. Така конструкція нагрівача має наступні технічні характеристики: сила струму — 0,8 А, потужності — 176 Вт, площа поверхні покриття — 880 см², питома потужність складає — 0,2 Вт/см², концентрації графіту в складі композиції — 50 мас. %.

Література

- Peckett, J. W. Electrochemically oxidised graphite [Text] / J. W. Peckett, P. Trens, R. D. Gougeon, A. Pöpl, R. K. Harris, M. J. Hudson // Carbon. — 2000. — Vol. 38, № 3. — P. 345–353. doi:10.1016/s0008-6223(99)00110-4
- Yue, Z. R. Surface characterization of electrochemically oxidized carbon fibers [Text] / Z. R. Yue, W. Jiang, L. Wang, S. D. Gardner, C. U. Pittman // Carbon. — 1999. — Vol. 37, № 11. — P. 1785–1796. doi:10.1016/s0008-6223(99)00047-0
- Vovchenko, L. Mechanical and electrical properties of the epoxy composites with graphite nanoplatelets and carbon nanotubes [Text] / L. Vovchenko, O. Lazarenko, L. Matzui, Y. Perets, A. Zhuravkov, V. Fedorets, F. L. Normand // Phys. Status Solidi A. — 2013. — Vol. 211, № 2. — P. 336–341. doi:10.1002/pssa.201330091
- Черныш, И. Г. Физико-химические свойства графита и его соединений [Текст] / И. Г. Черныш, И. И. Карпов, Г. П. Приходько, В. М. Шай. — Киев: Наукова думка, 1990. — 200 с.
- Vovchenko, L. L. The Effect of Filler Morphology and Distribution on Electrical and Shielding Properties of Graphite-Epoxy Composites [Text] / L. L. Vovchenko, L. Yu. Matzui, V. V. Oliynyk, V. L. Launetz // Molecular Crystals and Liquid Crystals. — 2011. — Vol. 535, № 1. — P. 179–188. doi:10.1080/15421406.2011.538335
- Vovchenko, L. Electrical and shielding properties of epoxy composites containing hybrid carbon fillers [Text] / L. Vovchenko, L. Matzui, V. Oliynyk, V. Launetz, O. Zhuravkov // Materialwissenschaft und Werkstofftechnik. — 2013. — Vol. 44, № 2–3. — P. 249–253. doi:10.1002/mawe.201300116
- Matzui, L. Y. Electrophysical properties of the nanocarbon materials [Text] / L. Y. Matzui, I. V. Ovsienko, T. A. Len, L. L. Vovchenko, Y. I. Prylutsky, S. Y. Zaginachenko, P. Eklund, F. Normand // Hydrogen Materials Science and Chemistry of Carbon Nanomaterials. NATO Security through Science Series A: Chemistry and Biology. — 2007. — P. 149–154. doi:10.1007/978-1-4020-5514-0_17
- Карякина, М. И. Лабораторный практикум по испытанию лакокрасочных материалов и покрытий [Текст] / М. И. Карякина. — М.: Химия, 1980. — 240 с.
- Свідерський, В. А. Струмопровідні композиції на основі поліорганосилоксанів [Текст] / В. А. Свідерський, Л. І. Мельник, С. В. Лавриненко // Хімічна промисловість України. — 2002. — № 1. — С. 22–24.
- Ovsienko, I. V. Resistance of a Nanocarbon Material Containing Nanotubes [Text] / I. V. Ovsienko, T. A. Len, L. Yu. Matzui, Yu. I. Prylutsky, U. Ritter, P. Scharff, F. Le Normand, P. Eklund // Molecular Crystals and Liquid Crystals. — 2007. — Vol. 468, № 1. — P. 289–297. doi:10.1080/15421400701231582

11. Vovchenko, L. L. Thermal stability of graphite-Cobalt nano-composite materials [Text] / L. L. Vovchenko, L. Yu. Matzui, N. I. Zakharenko, L. M. Kapitanchuk, A. I. Brusilovets // *Inorganic Materials*. — 2006. — Vol. 42, № 1. — P. 19–23. doi:10.1134/s0020168506010055
12. Свідерський, В. А. Електронагрівальні матеріали і елементи на основі поліорганосилоксанів наповнених графітом [Текст] / В. А. Свідерський, Л. І. Мельник, С. В. Лавриненко // *Хімічна промисловість України*. — 2002. — № 2. — С. 24–26.
13. Lazarenko, A. Thermal diffusivity of nanocarbon composites [Text] / A. Lazarenko, L. Vovchenko, L. Matzui, V. Kozachenko, Y. Prylutskyu, P. Scharff, U. Ritter // *Polymer Composites*. — 2010. — Vol. 32, № 1. — P. 14–17. doi:10.1002/pc.21009

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭЛЕКТРОФИЗИЧЕСКИХ И ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ СВОЙСТВ КОМПОЗИЦИЙ НА ОСНОВЕ ПОЛИОРГАНОСИЛОКСАН — ГРАФИТ

Рассмотрены результаты исследований токопроводимости в системе полиорганосилоксан — наполнитель в широком концентрационном интервале последнего и влияние этилсиликата-40 на ее изменение. Изучено поведение токопроводящей композиции при условии изменения температуры и влажности.

Исследовано поведение этих систем в качестве нагревательных элементов, выделяющих тепло. Предложено одну из возможных конструкций нагревателя с разработанной композицией и изучены его эксплуатационные свойства.

Ключевые слова: композиционные материалы, графит, полиорганосилоксан, электропроводность, удельное электрическое сопротивление, композит, полиметилфенилсилоксан.

Мельник Любов Іванівна, кандидат технічних наук, старший викладач, кафедра хімічної технології композиційних матеріалів, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Україна, e-mail: luba_xtkm@ukr.net.

Мелконян Арегназ Арменівна, кафедра хімічної технології композиційних матеріалів, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Україна, e-mail: areknazmelkonyan2215@yahoo.com.

Деренговський Андрій Валерійович, кафедра хімічної технології композиційних матеріалів, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Україна.

Мельник Любовь Ивановна, кандидат технических наук, старший преподаватель, кафедра химической технологии композиционных материалов, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Украина.

Мелконян Арегназ Арменовна, кафедра химической технологии композиционных материалов, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Украина.

Деренговский Андрей Валерьевич, кафедра химической технологии композиционных материалов, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Украина.

Melnik Liubov, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine, e-mail: luba_xtkm@ukr.net.

Melkonyan Aregnaz, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine, e-mail: areknazmelkonyan2215@yahoo.com.

Derengovsky Andrey, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine

УДК 666.946

DOI: 10.15587/2312-8372.2016.65525

**Мазурок П. С.,
Буюк М. В.,
Токарчук В. В.,
Свідерський В. А.**

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМООБРОБЛЕНИХ СИЛКАТОВМІЩУЮЧИХ ПОРІД ПРИ ВИРОБНИЦТВІ ЦЕМЕНТІВ ТА ТАМПОНАЖНИХ РОЗЧИНІВ

Вивчено вплив природних та термооброблених силкатовміщуючих порід на властивості цементів. Встановлено, що термооброблені глини позитивно впливають на міцність цементів та тампонажних розчинів на їх основі. Визначено, що полегшені тампонажні розчини з добавкою термообробленої глиняної породи відповідають вимогам до таких матеріалів і відрізняються підвищеною міцністю в пізні строки тверднення.

Ключові слова: цемент, полегшуючі добавки, тампонажний розчин, водовідділення, міцність.

1. Вступ

При будівництві нафтових та газових свердловин необхідні якісні полегшені тампонажні розчини, які забезпечать можливість експлуатації свердловин на протязі необхідного часу. Збільшення глибини свердловин, яка відмічається в останні роки, часто призводить до збільшення кількості горизонтів, які повинні бути роз'єднані, а цементний розчин доводиться піднімати до гирла свердловини. Для цієї мети використовуються полегшені цементи, що характеризуються великим водоцементним відношенням.

Полегшені цементи з ряду причин не завжди забезпечують якісне роз'єднання розкриваних пластів.

Полегшувальні добавки, що застосовуються, збільшують водовміщення цементних розчинів, знижують міцність цементного каменю, до того ж є седиментаційно не стійкі, характеризуються усадкою і підвищеною проникністю цементного каменю. У зв'язку з цим проблема розробки і впровадження в практику модифікованих полегшених тампонажних цементів є актуальною.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Створенню полегшених тампонажних цементів приділено увагу в багатьох публікаціях [1–6].